

Hegel og performativitet: et studie i Hegels væsenslogik

"For hvert et tab igjen Erstatning findes,
hvad udad tabes, det maa inad vindes."

H.P. Holst

Indledning

Hvad handler Hegels Logik om? Ifølge Stephen Houlgate er det studiet af de kategorier, der er fundamentale for både tænkning og væren, derfor er Logikken både en logik og en ontologi. Det er nogle gange et projekt i sig selv at forstå Hegel på et dialektisk niveau, teksten er mange gange så kompliceret at man, som Adorno siger, simpelthen ikke aner hvad der foregår. Rolf-Peter Horstmann, f.eks., har gjort opmærksom på besværlighederne i at vurdere Hegels eftermæle overhovedet, fordi det i sidste ende er introduktionen af et nyt rationalitetsparadigme, som vi grundlæggende ikke kender betydningen af:

*"Though we might agree that in the end his philosophy was designed to introduce a new paradigm of rationality, this claim remains rather empty as long as nobody really knows what this new paradigm consists in exactly..."*¹

Samtidigt foreslår Horstmann dog 2 mulige veje igennem rådvildheden: enten vælger vi Hegel à la Carte, for at mætte vor egne filosofiske mål, eller også tager vi hele menuen for at se, om den kan stille vores sult *in toto*. Antagelsen er at der kun i den *hele* forståelse af Hegel, ligger en ny tilgang til filosofi som sådan, og dermed ligger også i antagelsen, at en sådan ny tilgang er nødvendig; ikke kun for at forstå Hegel rigtigt, men for at bedrive filosofi rigtigt (om ikke hos andre, så hvert fald for de, der accepterer en sådan nødvendighed).

For mit vedkommende mener jeg nu ikke man behøver, at kridte banen så hårdt op. Der findes trods alt megen filosofi som, uden at være Hegeliansk, har stor betydning, ikke kun for disciplinen, men også ud over disciplinen. Til gengæld mener jeg også, med Horstmann, at Hegel faktisk introducerer et nyt rationalitetsparadigme og dermed en ny tilgang til filosofi, som kan være behjælpelig i en aktualisering af dens anvendelighed: både indenfor akademiets vægge og udenfor. Det er i ærinde af denne aktualisering jeg tiltænker nærværende speciale, og måden jeg har i sinde at gøre det på, er ved at købe ind på hele menuen.

Det betyder dog, for mig at se, ikke et nødvendigt oprids af hele systemet, men afkræver helt klart et forsøg på at anskueliggøre, hvad det omtalte rationalitetsparadigme består i.

Grundlæggende mener jeg et sådan forsøg må læse Hegel *performativt*, og præcis hvad den term dækker over, afkræver først og fremmest at vi sonderer det generelle terræn vi bevæger os i.

Jeg mener nemlig også, at en stor del af den forvirring og opgivelse, der knytter sig til en forståelse af Hegels projekt, kommer af en manglende rammesætning af eller forkert tilgang til selve filosofiens undersøgelsesområde—af filosofiens "væsen", hvis man stadig må tale sådan.

Dr. Jordan B. Peterson stipulerer at der er 2 tilgange til verden: enten som 'a place of things' eller 'a forum for action'. Det første er naturvidenskabens område, det andet er humanvidenskabernes domæne. Tilsvarende er der til de 2 tilgange knyttet forskellige sandhedsforståelser: de sandheder der er forbundet med f.eks. moralitet kan tænkes som pragmatisk af natur og ikke objektiv, dermed tilhørende verden som 'forum for action', og ikke 'place of things'. Det er nok de færreste i dag som antager, at det er filosofien forbeholdt at udstikke nogle antagne uforanderlige betingelser, hvormed vi erkender en foranderlig verden. For det første lader vores erkendelse af verden jo til at foregå ganske fint uden en sådan forsikring, eller en sådan afklaring; så hvorfor bruge tid på det? Det ligner på overfladen toppen af selvsmag. Hvis vi, for det andet, begynder at underholde tanken alligevel, udløser den af sig selv hurtigt en mistanke om, at foretagendet er umuligt; bare fordi vi kan tænke det, bliver det jo ikke til virkelighed. Hvis vi nu for et øjeblik ekstrapolerer filosofiens væsen som selve tilbøjeligheden til at påtage sig et forundringsprojekt à la det ovenstående, lader det til at filosofien er en ganske uproduktiv affære; en slags refleksion af noget, der allerede foregår alligevel. Men måske lider denne tilgang til filosofien under en blindside gennem den første verdensforståelse, altså som 'place of things'.

Hvordan ville foretagendet udarte sig, hvis det også var den anden verdensforståelse, 'forum for action', som filosofien havde til hensigt at smage på? Under denne forestilling melder det første spørgsmål sig som mistanken ved 'eksistensen' af en sådan verden overhovedet: hvor findes den? Kan vi ikke netop reducere den til verden i den første forståelse? Og hvis ikke, har de så en sammenhæng, eller er beværtningen af sidstnævnte kontrafaktuel og tilfældig; en hypotetisk verden hvor 'everything goes'? Her ser det igen ud til, at filosofien bliver en refleksion af noget, der allerede foregår, hvor den ydermere slet ingen retspraksis har.

På et metaplan kan vi også tilgå disse 2 tilgange til verden: vi kan studere den tænkning, der ligger til grund for den naturvidenskabelige verden og vi kan studere den tænkning, der ligger til grund for den humanvidenskabelige verden. Vi kan også spørge os selv om disse 2 måder at tænke på skal medregnes i verden som 'a place of things' eller verden som 'a forum for action'. Min tilgang til Hegels Logik udgår fra, at den i sig selv er meditationen over denne forskel, og derfor er jeg enig, langt hen ad vejen, med Stephen Houlgates diktum. Men hvor Houlgate har en nøjsom, asketisk læsning (der beror på tekstens kompleksitet og kravet det sætter til nøjagtighed), fokuseret på korrekt diskursiv forståelse, vil min tilgang i udpræget grad fokusere på hvad man kan kalde Logikkens performative element. Præcist hvad en sådan læsning og tilgang består i vil fremgå af det følgende, men foreløbigt forstås det bedst set i forhold til det *synoptiske*, dvs. det at "se alting samlet": hvordan gebærder vi os i en verden, der ikke besidder en sådan samling? Hvordan skal den forstås?

Grundlæggende vil min læsning af logikken som performativ forløbe med 3 hensyn: 1. En korrekt læsning af Åndens Fænomenologis relation til Logikken 2. Et affødt, afgørende asymmetrisk forhold mellem aktivitet og passivitet og 3. En tilgang til verden, som medtænker uvished.

Det er relevant at spørge hvorfor vi overhovedet skal tærskle med Hegels Logik, har den ikke snart passeret sin holdbarhed, selv i Hegels samlede oeuvre? Min motivation for at genlæse den kan udtrykkes i forhold til ovenstående differentiering mellem verden som 'place of things' og 'forum for action': går det at skelne mellem dem? Hvis ja, hvordan skelner vi så den ene fra den anden? Og vigtigst af alt, hvorfra får individet koordinaterne til at handle i hhv. verden som forum og som bestående af ting?—det er her jeg mener filosofien igen får sin aktualitet som selvstændig disciplin og det er samtidigt et udgangspunkt for en performativ læsning af Hegel.

Vores naturlige tilbøjelighed er at pege på verden som 'place of things' fordi, er min hypotese, den består af konkrete, materielle ting, som er meget håndgribelige for vores tænkning, men der opstår som bekendt problemer, når vi forsøger at ekstrapolere hvordan vi skal handle, ved at kigge på hvilke ting der er. Under denne naturlige tilbøjelighed forsøger vi at definere koordinaterne til verden som forum for handling, gennem koordinater hentet fra verden som bestående af ting.

Hvis vi beskriver foregående som en 2-faset erkendelsesmodel, kan jeg nu klargøre min hensigt med at fokusere på væsenskategorierne i Logikken: det er her Hegel gennemarbejder konsekvenserne vi må drage logisk, i overgangen fra en 2-faset model til en 1-faset. Eller med andre ord, hvordan vi filosoferer uden at starte et *bestemt* sted—dvs. uden at skulle fundere vort foretagende inden vi går i gang—men tværtimod accepterer, eller medtænker, en iboende begrænsning i den moderne rationalitets mulighed for at fundere den ene på den anden. Derfor foreligger der et betydeligt stykke nødvendig teksteksegese, der på en gang må redegøre for vejen til, som stadfæstelsen af den adækvate væren og tænkning i verden forstået performativt. Uden at foregribe undersøgelsen kan jeg dog påpege, at den beror på en korrekt forståelse af det intrikate forhold mellem umiddelbarhed og refleksion, hvortil der er en række udfordringer jeg vil tage i opløbet. Det er min opfattelse, at de fleste problemer med at forstå Hegel opstår på baggrund af en manglende meditation over, hvad der faktisk foregår i væsenslogikken og hvad den har af betydning for filosofisk tænkning.²

Det første træk i en performativ læsning, og i enhver læsning generelt, er at se på hvad forfatteren selv eksplicit siger, for derefter at gennemføre en fortolkning. Hos Hegel er eksplicitet ikke nødvendigvis en ligefremhed og det er ikke kun pga. tekstens dunkelhed, men også fordi naturen af eksplicitet og implicitet i sig selv er dunkel—Hegel formulerer det i *Åndens Fænomenologi* som forskellen på det erkendte og det bekendte: det er ingenlunde givet, at hvad vi er bekendt med samtidigt er erkendt. En implikation er således at der er en forskel på de to, som ikke forsvinder når det bekendte erkendes—hvorom mere senere.

Logikken indeholder en del introduktioner, forord, anmærkninger med eksempler og fodnoter, som tjener formålet at tydeliggøre hvad den faktiske, rene tekst også gør og de er tilsammen 2 analyseniveauer, som egentlig behandler det samme, på hver deres måde. Kierkegaard giver en berømt latterliggørelse af Hegels forsøg på at tydeliggøre hans 'rene tænkning'³, som illustrerer forskellen på analyseniveauerne og hvilken indsigt de har til hensigt og mulighed for at give os. Følgelig vil jeg også bevæge mig på de 2 niveauer i redegørelsen for min specifikke læsning af Logikken. Kierkegaards kritik er rimelig, hvis Hegel ikke formår at bygge sin 1-fasede erkendelsesmodel uden tilbagefald i en 2-faset forklaring. Samtidig sætter kritikken dog fokus på et relevant spørgsmål: hvad er Logikkens sammenhæng med den naturlige, empiriske verden? Dette spørgsmål viser sig på mange forskellige niveauer og i mange varierende former, ikke mindst i logikken selv og jeg vil, hvor og når det bliver relevant, konfrontere disse niveauer.

Synoptisme kontra performativitet

En sondring jeg vil benytte i min analyse er den allerede nævnte mellem synoptisme og performativitet. Dette begrebspar dækker over en forskel i analyseniveaues "opløsning", sådan at forstå, at man på ét analytisk niveau kan være interesseret i det tilsyneladende faste og bestemte, men på et andet kan være interesseret i det tilsyneladende flydende og (endnu) ubestemte. En måde at forstå forskellen på gives i følgende eksempel:

"For example, at a certain level of analysis (or logical type)—that of the body—the statement "the acrobat maintains her balance" is true, as is also true the statement "the acrobat constantly adjusts her posture," but at another level of analysis—that of the parts of the body. The apparent stability of the acrobat does not preclude change; on the contrary it presupposes it. Similarly, in the case of organizational routines, at a certain level of analysis—that of the routine itself—a synoptic account highlights the routine's self-contained, thing-like, and stable character. However, at another level of analysis—that of individual action and interaction through which routines are implemented—a process-oriented, or "performative," (...) account, which takes human agency seriously, would show that routines are situated "ongoing accomplishments" (...) and, as such, they keep changing, depending on the dynamic between ideals, action, and outcomes."⁴

Et ensidigt fokus på det undersøgte fænomens 'ting-lignende' karakter reducerer den levede, situerede erfaring bort; ligeledes skjules, at fænomenet er en faktisk præstation ("accomplishment") eller virkeliggørelse. På den anden side medvirker den synoptiske samling til at hjælpe vores forståelse på vej, så vi kan kommunikere præstationen uden at skulle opføre og gengive den udtømmeligt trin-for-trin. Hertil kan vi spørge, hvorvidt og hvordan det overhovedet går at oversætte det performative til det synoptiske? En tilgang der (som vi skal se), alt efter Hegel, ville være forfejlet, er forsøget på en isomorf 1:1 repræsentation af det performative via det synoptiske.⁵ Der er en grundlæggende asymmetri i analyseniveauerne, som afkræver en helt anden metodisk tilgang samt forståelse af de fremkomne resultater. Når vi i det nedenstående underholder tanken om en absolut viden skal vi således fremføre, at en performativ læsning af Hegel må tage seriøst, at vi aldrig kan opnå nævnte isomorfi—det synoptiske kan ikke træde i stedet for det performative—og at absolut viden således, for så vidt den skal forstås ordret som absolut, har en ganske særlig 'vished om sandheden' in mente, en vished som må medtænke asymmetrien.

Hegel om Logikken

I forordet til førsteudgaven introduceres følgende som rammebetingelser for Logikkens domæne:

"Logic did not fare quite as badly as metaphysics. That from logic one *learns how to think*, which for lack of anything else was considered its usefulness and therefore its purpose—just as if one were to learn how to digest or to move first from the study of anatomy and physiology—this is a prejudice that has long been put to rest, and in this respect the spirit of practicality certainly did not intend any better fate for logic than it did for its sister science." og endvidere:

"The essential point to be kept in mind is that an altogether new concept of scientific procedure is at work here. As I have remarked elsewhere, inasmuch as philosophy is to be science, it cannot borrow its method from a subordinate science...On the contrary, it can only be the *nature of the content* which is responsible for *movement* in scientific knowledge, for it is the content's own reflection that first posits and generates what that content is." og slutteligt:

"This spiritual movement, which in its simplicity gives itself its determinateness, and in this determinateness gives itself its self-equality—this movement, which is thus the immanent development of the concept, is the absolute method of the concept, the absolute method of cognition and at the same time the immanent soul of the content.—On this self-constructing path alone, I say, is philosophy capable of being objective, demonstrative science.—In this fashion have I tried to portray consciousness in the *Phenomenology of Spirit*. Consciousness is spirit as concrete, self-aware knowledge—to be sure, a knowledge bound to externality, but the progression of this subject matter...rests exclusively on the nature of the *pure essentialities* that constitute the content of the logic."⁶

Først og fremmest må vi ifølge Hegel fravryste os idéen, at det er via metafysik og logik, at vi lærer at tænke rigtigt. Det har vi lige så lidt brug for, som vores fordøjelse har brug for instruktion i anatomi for at fordøje rigtigt. Selvom Hegel mener denne fordom for længst er forsvundet, har Nassim Taleb påvist at en stor del af vores intelligentsia i dag består i, som han siger: "at lære fugle at flyve". Det er en slags naiv rationalisme der overskyder egen vigtighed, og hvis grundindstilling til ethvert fænomen er 'top-down' orienteret, dvs. en lineær "applicering af videnskabelig viden på praktiske projekter", og aldrig orienteret 'bottom-up', dvs. som praktisk kendskab omsat i heuristikker og destilleret ud i (ornamental) teori.⁷ Hegel har en anden videnskabelig procedure in mente, som alt ifølge ham består i at følge den

immanente bevægelse af det indhold, der *skabes* i sin egen refleksion—en procedure der tilmed er objektiv og bundet til noget eksternt, på trods af sin "rene væsentlighed".

Allerede her lader der til at være en performativ inkonsistens i, hvis ikke modsætning mellem, Hegels kritik af naiv rationalisme og hans egen *modus operandi*, men jeg vil argumentere for at det kun er et "skin" problem. Det hele kommer an på at forstå naturen af den føromtalte rene væsentlighed rigtigt—et foretagende vi ikke her skal foregribe, men hvis mål vi kan anskueliggøre med Piagets ord: "Intelligens organiserer verden ved at organisere sig selv."⁸

I forordet til andenudgaven af Logikken gengives Åndens Fænomenologis bemærkninger til Immanuel Kants Kritik af den Rene Fornuft og generelt 2-fasede modeller for erkendelsen, hvor tænkning betragtes som et middel, hvormed sandheden tilkommer os:

"...when we speak of things, we call their nature or essence their concept, and this concept is only for thought; but still less shall we say of the concepts of things that we dominate them, or that the thought determinations of which they are the complex are at our service...our thought must accord with them, and our choice or freedom ought not to want to fit them to its purposes. Thus, inasmuch as subjective thought is our own most intimately inner doing, and the objective concept of things constitutes what is essential to them, we cannot step away from this doing, cannot stand above it, and even less can we step beyond the nature of things. We can, however, dispense with this last claim; inasmuch as it is symmetrical with the one preceding it, it says that our thoughts have a reference to the essence of things; but this is an empty claim, for the essence of things would then be set up as the rule for our concepts whereas, for us, that essence can only be the concepts that we have of the things."⁹

Hegel ækvivalerer her 2 videnskabelige procedurer: det kommer ud på et, *for os*, om vi forestiller os vor tænkning som havende en reference til tingenes væsen—dvs. som formet af tingenes natur—eller om vi forestiller os tingenes væsen som vores begreb om deres væsen.

Til gengæld er det for logikkens domæne ikke ligegyldigt, hvorvidt vi er bevidste:

"The most important point for the nature of spirit is the relation, not only of what it implicitly is *in itself* to what it *actually* is, but of what it *knows* itself to be to what it *actually* is; because spirit is essentially consciousness, this self-knowledge is a fundamental determination of its actuality."

Idéen er her igen, at der er et område af virkeligheden som først bliver til, i kraft af vores bevidsthed om det. Dette område er implicit i den naturlige bevidsthed (jf. ovenstående om fordøjelse), men her viser det sig, i modsætning til Logikkens fremstilling af det, i fragmentarisk form, som noget der allerede er 'bragt' til bevidsthed. Den rette måde hvorpå vi skal tænke om denne forskel, er ved at undersøge forholdet mellem form og indhold og sandhed og korrekthed. Korrekthed kan sidestilles med identitetsloven, dvs. indholdets eksterne overensstemmelse med sig selv. Sandhed skal derimod betragtes som selve indholdets form, eller omvendt formen som det egentlige indhold.¹⁰ I kraft af denne måde at betragte logik på, er det ikke verden som 'place of things', der undersøges, men verden som 'forum for action' og denne verden er ikke 'konstant i sin eksistens', men er, som Dewey siger, en 'konstant form for forandring'—deraf fokuset på en aktiv relation mellem 'knowing' og 'actuality' i det ovenstående.¹¹

Et aspekt af en sådan undersøgelse er dog, som Hegel siger: "...a reconstruction of those determinations which reflection has already abstracted and fixed as subjective forms external to a material content."—dvs. 'forstandens' kategorier som de er 'for-sig', i deres stipulerede, eksterne *form* befriet for materielt *indhold*. Et andet aspekt er således hvordan vi skal forstå indhold:

"...what in ordinary reflection is, as content, at first separated from the form cannot in fact be in itself formless, devoid of determination (in that case it would be a vacuity, the abstraction of the thing-in-itself); that it rather possesses form in it; indeed that it receives soul and substance from the form alone and that **it is this form itself which is transformed into only the semblance of a content, hence also into the semblance of something external to this semblance.**"

Med disse 2 citater in mente gælder det om at holde tungen lige i munden: Logikkens sigte er hverken på transcendental apperception, dvs. fokuseret på deduktion af kategorier som a priori syntetiserer vores erfaring, ej heller er det på tingen-i-sig, dvs. fokuseret på verdens eksistens uafhængigt af en observatør. Men disse 2 foki vil med nødvendighed vise sig i løbet af selve Logikken og på den måde handler den (også) om "koblingspunktet" mellem dem.

Men hvad er det som lades tilbage, når disse transcendent yderpunkter er reduceret bort? For mig at se er Logikkens sigte tænkningens performative element—eller tænkning som performativitet—og med performativitet må nu forstås aktiv opførelse eller fuldbyrdelse.

I det følgende vil jeg redegøre for en række elementer af performativitet, som jeg efterfølgende vil gøre brug af i min analyse af væsenslogikken.¹²

Åndens Fænomenologis relation til Logikken

Robert Brandom har rammesat problemet med en 2-faset erkendelsesmodel som det, først at specificere en mening, for dernæst at applicere den i domme og løsningen som en 1-faset model, hvor såvel institution—dvs. specificering af mening—og applicering flyder sammen.¹³

I *Åndens Fænomenologi* gennemarbejder Hegel den 2-fasede erkendelsesmodels forskellige gestalteringer:

"In the Phenomenology of Spirit I have presented consciousness as it progresses from the first immediate opposition of itself and the subject matter to absolute knowledge. This path traverses all the forms of the relation of consciousness to the object and its result is the concept of science."¹⁴

Dette begreb om videnskaben, den absolutte viden, opnås i ophøret af modsætningen mellem: "...subject matter (and)...the certainty of itself..."¹⁵—derfor kan Hegel også sige, i hans terminologi, at sandhed er lig vished og vished er lig sandhed. Hvordan når Hegel til dette resultat og hvordan skal det forstås i relation til Logikken? Svaret får vi hvis vi kigger på hans model for erfaringen, som den er præsenteret i *Åndens Fænomenologi*.

Hvis vi nemlig tænker på hvad erfaring er for en størrelse, støder vi naturligt ind i følgende overvejelse: for at vi kan have erfaring om noget, må der være en bevidsthed—som har noget for sig på en bestemt måde—og noget udenfor denne bevidsthed, som, for så vidt det ikke er for bevidstheden, kan tænkes at være i sig selv.

Vi kan kalde disse 2 momenter viden og sandhed. Målet for erkendelsen er at få de 2 momenter til at stemme overens, således at vores viden bliver sand viden. Siden bevidstheden er locus for erfaringen er det også bevidstheden som, foruden at vide noget, antager noget om sandheden. Derfor kan vi sige, at bevidstheden udgør sammenligningen af viden og sandheden om denne viden. For at undgå den førømtalte 2-fasede erkendelsesmodel er det afgørende at forstå sammenligningen som en immanent proces, hvor den viden bevidstheden har om genstanden agerer målestok for efterfølgende forståelser af, hvad sandheden om genstanden er. Denne målestok opstår således i bevidsthedens møde med genstanden men skiftes ligeledes ud i takt med, at bevidstheden møder genstanden på ny: der er i Hegels

model for erfaringen altså ikke tale om, at bevidstheden kontrafaktuel deducerer sig frem til noget om virkeligheden, på baggrund af en a priori skematiserende fornuft.¹⁶

Der er midlertidigt et aspekt ved denne model, der kan få det til at se ud som om, at det foregående forekommer, nemlig følgende: det er en nødvendig struktur ved bevidstheden, at den gør sin viden om genstanden til genstand for sin viden, for at den kan diskriminere forskellen på denne viden og sandheden om genstanden. Men siden det bevidstheden antager er *sandheden* om genstanden i virkeligheden også er en del af dens *viden* om genstanden, lader det til at det er bevidstheden, som ud af sig selv har bestemt genstanden, som den i sandhed er. Men det er ikke helt præcist hvad der sker, fordi:

"...hvis bevidstheden ændrer sin viden, ændrer den også sin genstand. Og med denne nye viden bliver også bevidstheden en anden, eftersom den foreliggende viden væsentligt hørte til genstanden. Dermed bliver den bevidst om, at det, der førhen var genstandens i sig, ikke er i sig, men at det var for den, at det var i sig. Idet bevidstheden altså finder, at dens viden om genstanden ikke svarer til denne, da står heller ikke genstanden fast; eller vi kan sige, at undersøgelsens målestok ændrer sig, når det, denne målestok skulle anvendes på, ikke er det samme hele tiden. Undersøgelsen er dermed ikke blot en undersøgelse af viden, men også af målestokken for denne viden." Og endvidere:

"Dette viser sig nu ved, at det, der først fremtrådte som genstand, nu for bevidstheden synker ned til en viden om den; og det viser sig ved, at det, der var i sig, bliver til en væren for bevidstheden af dette i sig—der altså er den nye genstand, i kraft af hvilken vi også ser fremkomsten af en ny form for bevidsthed, for hvilken noget andet er væsen, end tilfældet var for den forudgående form."¹⁷

Det der i virkeligheden sker er således at bevidstheden, qua begribelse af genstanden (når genstanden "synker ned til en viden om den"), tilvejebringer en ny modsætning præcis fordi genstanden ikke ændres i-sig, men kun for-os ændres i-sig. Det er nu denne nødvendighed ved bevidstheden som sikrer en slags videnskabelig progression, alt efter Hegel, i Åndens Fænomenologi.

Der er et sidste aspekt af Hegels undersøgelse af erfaringen, som er af afgørende betydning for en performativ læsning af Logikken, nemlig følgende: modsætningen mellem i-siget og i-siget for-os afslører en tilføjelse, som er den erfaring der først blev begået om i-siget, men nu forstået som falsk, i kraft af opkomsten af en ny bevidsthed om genstanden. Hegel gør opmærksom på, at denne tilføjelse viser sig "bagom ryggen" på den bevidsthed, som udgør den ny modsætning mellem i-siget og i-siget for-os—for den træder en ny genstand blot

frem—men for den 'filosofiske bevidsthed', er det tilføjelsen i sig selv, på trods af dens udelukkende negative, efemeriske karakter, som skal undersøges.

Vi kan nu spørge os selv hvad der i praksis sker, når ånden hypotetisk har gennemløbet samtlige modsætninger mellem bevidstheden og genstanden i den absolutte viden—alt efter Hegel, når genstanden for vor viden er vor viden om genstanden; når "ånden" bliver vis på sig selv som sandheden; når den bliver til begreb om videnskaben? Her ser det jo ud til at bevidstheden pludselig står uden genstand, om hvilken den således ikke kan skaffe sig viden. I min optik er det lige præcis det, som *Åndens Fænomenologi* afslører, men det betyder *ikke*, at der ikke er mere tilbage at vide noget om, til gengæld har det—sammen med ovennævnte tilføjelse—store konsekvenser for vores begreb om fornuft, metode og sandhed, som vi senere skal se.¹⁸

Logik som forudsætningsløs

En måde at fremstille afslutningen af *Åndens Fænomenologi* på er derfor som fuldbyrdelsen af en kritik af, hvad vi i dag kalder 'foundationalism'.¹⁹ For så vidt dette værk har en relation til Logikken er det altså ikke som grundlæggende i positiv forstand, ved at levere et sæt præmisser, ud fra (eller mod) hvilke en efterfølgende deduktion kan finde sted e.l., men skal forstås som en 'negativ deduktion' af Logikken. Hvad betyder det så? William Maker har foreslået, at Hegels vej til filosofi går gennem individets opdagelse af en grundlæggende umulighed i at etablere en sådan videnskab på et epistemisk fundament; en vej han har betrådt, og indbyder læseren at betræde i *Åndens Fænomenologi*.²⁰ Der er m.a.o. ikke noget 'givet', som kan agere Archimedesisk punkt for Logikkens sandhedsbegreb, men det *er* muligt at opnå denne indsigt—Logikken kan forstås som svaret på, hvordan vi undgår "al tales endeligt", når vi har "sparket stigen væk under os".²¹ Hvad er yderligere indeholdt i denne påstand?

Alt ifølge Hegel må vi acceptere en radikal, forudsætningsløs *ubestemthed*, som filosofiens begyndelse, dvs. at sådan noget som struktur, et begreb eller et princip, også er bandlyst fra begyndelsen. Dermed er den negative deduktion i *Åndens Fænomenologi* en "selv-aufgehobene" proces²², hvor forestillingen, at filosofi funderes på noget bestemt og givet gennem *bevidstheden* suspenderes.²³ I William Makers ord:

"...at the very moment when *consciousness* attains to such self-grounding, it is at once the self-induced dissolution of the fixed opposition between subject and object minimally constitutive of consciousness as such. So, in grounding itself as that which must be presupposed for scientific cognition, consciousness suspends its determinate character and thereby eliminates itself as a candidate for scientific cognition."²⁴

Det er på denne måde at Logikken kan forstås som forudsætningsløs og fænomenologien som dens "forudsætning"²⁵; derfor antager Hegel altså ikke at virkelighedens logiske natur er blevet begrebsliggjort i hans filosofi, men i langt højere grad må vi konkludere, at han faktisk tager sin egen medicin²⁶. Hvis vi indvender, at selve bortreduktionen af bestemthed og det givne i sig selv konstituerer en absolut begribelse, gør vi os kulpøse i en hypostasering af det absolutte, som noget der besidder en transcendent væren.

Logik som tilgang til det uvisse

En af konsekvenserne ved at tage den "Hegelianske medicin" er derfor immunitet fra en slags symptomatisk, filosofisk "iatrogenik". Iatrogenesis kommer fra latin og betyder "skade forvoldt af helbrederen"²⁷, i denne henseende altså den skade der forvoldes ved at lade sin filosofi tage et *bestemt* udgangspunkt²⁸ og ikke et *ubestemt* udgangspunkt. Ved at insistere på et bestemt udgangspunkt afslører vi en naivitet i vores opfattelse af, hvad filosofiens væsen er og kan være, og tillægger samtidig en urimelig nødvendighed af filosofiens *epistemologiske intervention* for tænkningens mulighed. I stedet for at forsøge at styre slagets gang, ud fra epistemologiske grundprincipper, starter Hegel *phronetisk* og bygger sin logik på det uvisse, dvs. det "umiddelbart ubestemte"; således gør han om filosofiens væsen gældende, at:

*"...the advance does noget consist in derivation of an other, or in the transition to a truly other: inasmuch as there is a transition, it is equally sublated again."*²⁹ Og endvidere:

*"In whatever respect the true may otherwise be again associated with restriction and finitude, this aspect is the side of its negation, of its untruth and lack of actuality, even of its cessation, and not of the affirmation which, as the true, it is."*³⁰

Det kan derfor ikke være Logikkens sigte at derivere en *bestemt* sandhed ("an other"), men en sådan figurerer derimod som "restriktion og endelighed", dvs. som negation, og enhver overgang ("transition") til denne pladsholder for det bestemte, resulterer i en

ophævelse ("sublation").³¹ Så med andre ord, Hegel står efter Åndens Fænomenologis endelige resultat med en radikal åbenhed: der er på sin vis ikke længere nogen horisont at skue—den har bevæget sig bag ryggen på beskueren, derfor bliver fremgangsmåden også "subtraktiv" set i forhold til den fænomenologiske verden. Vi kan ikke med nødvendighed derivere *hvad* der faktisk er *givet* i positiv forstand, men vi kan starte med *at* det er og behandle dette "*at*" i uvishedens modus: dermed undgås på en gang en uholdbar metafysisk spekulation, samtidigt med at sandhed heller ikke tages helt af bordet.

Verden som bestående af ting og verden som forum for handling:

Det begrebspar jeg i indledningen har brugt til at rammesætte problemet, har jeg lånt fra Jordan b. Peterson. I hans bog "Maps of meaning: the architecture of belief" gør han om verden som forum gældende, at:

"(it) is composed, essentially, of three constituent elements, which tend to manifest themselves in typical patterns of metaphoric representation. First is unexplored territory—the Great Mother, nature, creative and destructive, source and final resting place of all determinate things. Second is explored territory—the Great Father, culture, protective and tyrannical, cumulative ancestral wisdom. Third is the process that mediates between unexplored and explored territory—the Divine Son, the archetypal individual, creative exploratory Word and vengeful adversary."³²

I modsætning til verden som bestående af ting, hvor hensigt og formål er den videnskabelige bestemmelse af egenskaber ved ting—dvs. abstrakt *repræsentation*—består denne verden af værdier, meninger og motivationer, som i sig selv implicerer handling—dvs. abstrakt *handling*. Det er, som ovenfor anført, ikke 2 domæner der går at skille fuldstændigt fra hinanden, og det er endnu et spørgsmål hvorfra de får deres bestemmelser. Det vigtige for indeværende er at gøre klart, at i modsætning til Peterson, hvis udlægning er præget af mytologi og religiøse erfaringer, er filosofiens mål at fremstille verdenerne uden dette ukritiske element. Så målet for succes i min læsning er en udlægning af et rationalitetsparadigme i Hegel, som på adækvat vis inkorporerer uvisheden uden ovenstående antagelser.

Hegels væsenslogik og performativitet: strategi til fortolkning

Jeg har i det foregående præsenteret 3 hensyn jeg mener man må tage, i en læsning af Hegels Logik: 1. En korrekt forståelse af sammenhængen mellem Åndens Fænomenologi og Logikken

2. Et affødt asymmetrisk forhold mellem passivitet og aktivitet (som forskellen på synoptisme og performativitet som sådan) og 3. En derpå følgende nødvendighed i at medtænke uvished i Hegels forståelse af, og tilgang til, videnskabelig filosofi. Til disse hensyn knytter sig også en række spørgsmål, navnlig følgende: hvordan skal vi forstå form og indhold i Hegels Logik? Hvordan relaterer Logikken sig til "virkeligheden"? Og hvordan hænger disse 2 spørgsmål sammen med uvisheden, dvs. den umiddelbare ubestemthed?

Det er nu min pointe, at en overholdelse af disse hensyn i teksteksegelsen leverer svar på de tilknyttede spørgsmål, derfor står nu kun tilbage at opsummere en samlet fortolkningsstrategi, en kort perspektivering til hvorfor en performativ fortolkning er vigtig, og et uddybende svar på, hvorfor det er væsenslogikken jeg vil analysere.

Jeg startede med at spørge, hvorfra individet får koordinaterne til at handle i verden som 'forum for action'. Samtidigt tog jeg Åndens Fænomenologis slutresultat til indtægt for at afsløre, at disse koordinater ikke findes optegnet på noget epistemologisk kort, som efterfølgende kan agere bestemt fundament for vores videre færd i verden—tværtimod må vi starte umiddelbart og ubestemt. Denne start må derfor være performativ i den forstand, at der intet gemmer sig bag præstationen og fuldbyrdelsen *in situ*, dvs. den skal foregå "uden bagtanker". Hvis Logikken ydermere er vished som sandhed, men ikke gør krav på absolut viden i *bestemt* form, viser denne bestemthed sig ved sit fravær, dvs. som *negation*, og derfor forløber Logikken 'subtraktivt'.

Hvorfor anlægger jeg denne fortolkningsstrategi og hvorfor er den vigtig? For mig at se opdagede Hegel en udfordring med indtoget af moderniteten, bredt bestående i Deweys skelnen af forskellen mellem noget der er 'konstant *under* forandring' og en 'konstant form *for* forandring'³³. Denne forandring i det videnskabelige verdensbillede sætter nye, kritiske krav til vores begreb om rationalitet. Hvis ikke *videnskabeligheden* består i at beskæftige sig med *ex post facto* rationalisering eller teleologiske forklaringer og naturvidenskabelig hypotese-dannelse, men tværtimod må inkludere det, der ligger udenfor denne horisont, så må filosofien medtænke uvisheden. Det kan synes et umuligt ærinde at bygge et fundament på, eller ud af, en konstant form for forandring: for så vidt det konstant forandrer sig, går det vel slet ikke at bruge ordet fundament? Jeg mener nu Hegel kan tilbyde en særlig tilgang til, og forståelse for, et sådan projekt, som formidabelt kommer til udtryk i dele af væsenslogikken. Med det sagt, vil jeg nu fortsætte til præsentationen af væsenslogikken. I en vis udstrækning er jeg, pga. tekstens kompleksitet, nødsaget til at adskille præsentation og analyse. Derfor vil

jeg først gennemgå teksten eksegetisk, men med den opstillede fortolkningsstrategi in mente, for til sidst at gøre boet op.

Hegels væsenslogik

Selvom vi starter i Hegels væsenslogik og dermed ankommer in medias res, må vi med syvmlsstøvlerne skridte væsenslogikkens udgangspunkt og resultat af. Efter Åndens Fænomenologi starter Logikken som sagt med ubestemt umiddelbarhed, derfor er det også selvsamme som, for så vidt den tænkes ubestemt, er bestemt i sin 'ubestemthed'. Tænkt sådan tager Logikken sin start i væren, men for så vidt denne modus ikke bestemmer noget andet end ubestemthed, kan den også forstås som intet.

Det er helt afgørende at forstå denne bevægelse performativt: Hegel forsøger ikke at snige et bestemt udgangspunkt ind ad bagdøren, hvorpå han efterfølgende bygger Logikken, men forsøger at vise, hvad der endog kan være, for så vidt fundamentet grundlæggende er ubestemt. Hans modus operandi er således at følge—på deres egne vilkår—de 2 modi, hvori vi kan anskue det ubestemte umiddelbare, og dermed afsløre hvad der er indeholdt i disse former. I en ansats gør han dog klart, at denne måde at tænke på kan virke fremmed:

*"Who does not know that a hundred **actual** dollars are different from a hundred merely **possible** dollars and that they make a difference to my financial situation?...I cannot extract from the possibility of the hundred dollars their actuality..."³⁴*

Vi er vant til at der i vores tænkning om det ene eller det andet knytter sig et indhold, der er anderledes end den abstraktion vi underholder—et indhold som i en eller anden forstand bestemmer vores tænkning—men i Logikken er intet os givet, derfor afsløres væren og intet i *umiddelbart* "at være passeret over i hinanden", men hermed afsløres også, alt efter Hegel, en umiddelbar bevægelse—tilblivelse—som forskellen i deres modus. Tilblivelse er ubestemt på lige fod med væren og intet, dvs. vi kan ikke antage noget om hvad der 'tilbliver', men vi kan forstå tilblivelsen i 2 modi som hhv. tilblivelse og ophør—forskellen er her den samme som i væren og intet.

I væsenslogikken er momenterne på denne vis bestemt umiddelbart af hinanden, men netop fordi momenterne ikke er formidlet af noget givet, er det eneste der er til at bestemme dem, dem selv: de er selvbestemmelser. Med dette resultat mødes vi af en skepsis idet vi er så

vant til, at det vi forsøger at bestemme, er et indhold der ligger bag bestemmelsen selv, som således er fundamentet—"væsenet"—der forbliver konstant under forandring:

*"Being is the immediate. Since the goal of knowledge is the truth, what being is in and for itself, knowledge does not stop at the immediate and its determinations, but penetrates beyond it on the presupposition that behind this being there still is something other than being itself, and that this background constitutes the truth of being."*³⁵

Men Hegel gør opmærksom på, at denne eksterne forudsætning er illegitim i Logikken: for så vidt der findes en sandhed om væren er det ikke som en "synoptisk samling" af værens bestemmelser, men kun i kraft af en performativitet; det er med andre ord ikke noget vi kan finde som givet, men det er noget vi kan præstere. Forskellen bekræftes i det følgende:

"Being thus comes to be determined as essence, as a being in which everything determined and finite is negated. So it is simple unity, void of determination, from which the determinate has been removed in an external manner; to this unity the determinate was itself something external and, after this removal, it still remains opposite to it; for it has not been sublated in itself but relatively, only with reference to this unity."

Men til ovenstående må vi minde om, at der i værenslogikken ikke er blevet fjernet nogle eksterne bestemmelser—den anstrengelse pådrog Åndens Fænomenologi sig—væsenet er således ikke et rent produkt, en sandhed om væren, der skal genfindes "ladt tilbage før væren"³⁶:

*"As it has come to be here, however, essence is what it is, not through a negativity foreign to it, but through one which is its own—the infinite movement of being...it is itself this negativity, the self-sublation of otherness and of determinateness."*³⁷

I logikken har vi tværtimod at gøre med den "konstante form for forandring" som sådan, og af samme grund må også negativiteten være immanent i væsenet: det bestemte er således ikke noget, som på ekstern vis bliver ophævet (det ville kræve en forudsætning), men selve væsenets bestemmelser er fra starten defineret som "manglen på bestemmelse". Denne tænkning har stor betydning for væsenslogikken, som vi nu er i position til at kunne behandle.

Det væsentlige og det uvæsentlige

Hvordan kan vi overhovedet bestemme væsen som mangel på bestemmelse? En forkert tilgang, som det har vist sig gennem analysen af væren, er at lade væsenet være det "indre", noget blot fundet, hvortil noget andet, væren, umiddelbart står i modsætning. En sådan umiddelbarhed ville da vise sig at være væsenets udspring—væsenets "væsen" om man vil—men siden væsenet er mangel på bestemmelse, ville sådan en definition betyde, at:

*"Essence itself in this determination is an existent immediate essence, and with reference to it being is only something negative, nothing in and for itself: essence, therefore, is a determined negation."*³⁸

Bestemt negation er navnet Hegel giver til væsenet forstået som eksisterende, dvs. som "væsent-lig", men i væsenslogikken har vi at gøre med en radikal, immanent ikke-umiddelbarhed³⁹, derfor kan der ikke her være noget umiddelbart som *giver* væsenet sin bestemmelse, ikke engang væsenets egen tilsyneladende umiddelbarhed:

"But essence is the absolute negativity of being; it is being itself, but not being determined only as an other: it is being rather that has sublated itself both as immediate being and immediate negation, as the negation which is affected by an otherness."

Hvis vi med andre ord anskuer væsenet fra værenslogikken forholder det sig som med line-danseren: i denne opløsning ser det ud til at væsenets logik er synoptisk udtømt som "bestemt negation"—det er det logiske resultat forstået som netop resultat—men anskuet fra væsenet selv, dvs. som bevægelse, er dets bestemte umiddelbarhed netop ophævet, derfor er der i denne anden opløsning, dvs. performativt, ikke nogen væren, som bestemmer væsenet: denne asymmetri afslører nu væren som "skin".

Skin

For at væsenet kan blive 'herre i eget hus', bliver det nødt til, ikke kun at aflægge sig de bestemmelser væren synes at give det, men også selve negationen af det tilsyneladende givne overhovedet; skinnet er derfor i Hegels ord: "det negative (af væren, - afv), sat som negativt".

Det er nemt på dette trin at blive overrasket af den gennemført plastiske karakter, Logikken fremviser; hvorfor er det overhovedet væsentligt at vise, hvordan skinnet er "det negative, sat som negativt"? I modsætning til Åndens Fænomenologi, hvor den filosofiske

undersøgelse tager udgangspunkt i bevidsthedsforholdet mellem subjekt og objekt, er der i Logikken, forstået som tilgang til det uvisse, ikke nogen genstand udenfor undersøgelsen at rette sig efter. Figurerede en sådan ville det ikke være nødvendigt at vise skinnet som det negative sat som negativt; her ville den bestemte negations resultat være et nyt positivt, videnskabeligt paradigme, som efterfølgende undersøgelser ville tage deres udgangspunkt i.

I logik er der, med andre ord, intet andet der kan lede slagets gang end den nuværende formation, derfor er skinnet det eneste koordinat hvormed vi kan orientere os på dette kort—vi må altså lade os lede af denne "umiddelbare ikke-eksistens".

Hegel ækvivalerer nu "skinnet af væren", uden den positive eksistens af væren, med hhv. fænomenet i skeptikerens verden og tilsynekomst⁴⁰ for idealisten. Fælles for begges tilgang til skinnet er, at de på en gang benægter og affirmerer dets gyldighed:

*"The shine of the former was supposed absolutely not to have the foundation of a being: the thing-in-itself was not supposed to enter into these cognitions. But at the same time skepticism allowed a manifold of determinations for its shine, or rather the latter turned out to have the full richness of the world for its content."*⁴¹

Det affirmeres for så vidt det er umiddelbart bestemt, dvs. for så vidt det er et givet indhold, men benægtes ligeledes qua det samme; til grund herfor ligger en epistemologisk tvivl ved det, som ikke er 'sat' af et subjekt. Kant tager som bekendt sit udgangspunkt i denne apori og forsøger at finde et sikkert grundlag i kategorier, som er konstitutive for tilsynekomsten. Men hermed gør han sig skyldig, set fra Hegels Logik, i en performativ inkonsistens, idet han antager problemets løsning førend han faktisk leverer løsningen.

Problemet er jo, at vi i en logisk undersøgelse ikke har nogen genstand at rette ind efter, derfor kan vi heller ikke forudsætte eksistensen af en sådan genstand bag dens umiddelbare tilsynekomst.⁴² Hegel derimod, tager det negative sat som negativt seriøst og det betyder, at den umiddelbarhed hvormed skinnet kommer til syne, i virkeligheden er en bestemmelse af væsenets umiddelbare formidling. I Hegels ord:

These two moments—nothingness but as subsisting, and being but as moment; or again, negativity existing in itself and reflected immediacy—these two moments that are the moments of shine, are thus the moments of essence itself; it is not that there is a shine of being in essence, or a shine of essence in

being: the shine in the essence is not the shine of an other but is rather shine as such, the shine of essence itself."⁴³

Den 'selvopretholdende' intethed—det negative sat som negativt—skal ikke forstås som et 'genskin' af noget andet, end ikke sig selv, det er 'selvfrastødende' i sin selvopretholdelse, derfor er det ikke en "væren med negation", men er en "negation med negation"—skinnet er i denne forståelse refleksion.

Det er afgørende at gøre klart her, at det der tillader og "giver" Logikken performativ karakter er såvel Åndens Fænomenologi som negativ deduktion og den medfølgende, gennemgribende tilgang til uvished. Når disse hensyn tages undgår vi den 'synoptiske fejlslutning', dvs. forsøget på en isomorf repræsentation af det performative i synoptisk opløsning. Som vi har set resulterer denne fejlslutning i undladelsen at tænke det negative som negativt (performativt), men at tænke det negative som bestemt (synoptisk).

På det nuværende stadie i den logiske udvikling, ville en synoptisk udlægning have karakter af erindring: vi forventer med andre ord en afsløring af den umiddelbare væren, hvormed vi startede, *i modus af umiddelbar væren*. Men denne umiddelbare væren har jo selv vist sig at være skin—det er den, som er ophævet—derfor kan væsenet således ikke være en synoptisk sammenfatning af værenslogikken. Inden jeg går videre med de 3 refleksionsbestemmelser (som mere eksplicit har at gøre med formidling): 1. "Sættende" eller hævde refleksion, 2. Ekstern refleksion og 3. Bestemmende refleksion—giver det mening at gøre et kort ophold ved den udlægning af umiddelbar negativitet, som vi er nået til i og med skinnet, idet det illustrerer et andet aspekt af Logikkens performative karakter.

Indtil nu har jeg beskæftiget mig med, hvad man kan kalde "lokale performativiteter"; de er momenter, hvortil Logikken som sådan må forstås som "global performativitet". Globalt er Logikken, som ovenfor anført, en tilgang til det uvisse som sådan, og indtil nu har jeg ladet stå åbent, hvad ordet "tilgang" dækker over. Det er midlertidigt først med fremstillingen af skinnet (og dets overgang til refleksionen), at vi råder over det begrebsmæssige arsenal til, på tilstrækkelig vis, at *forstå* "tilgangen" i relation til uvisheden som sådan, dvs. globalt.⁴⁴

I modsætning til f.eks. Heidegger, som insisterer på at: "Væren og værensstruktur går hen over ethvert værende og enhver mulig værende bestemthed af et værende."⁴⁵—og dernæst slet og ret definerer *væren* som transcendens, insisterer Hegel på denne værens immanens. For Heidegger, såvel som Hegel, ligger der således i det værende—og hermed

menes det 'sagkonkrete'—en væren, som ikke kan sættes lig med det værende: forskellen består i hvordan de tænker denne væren. Hegel mener ikke, som Heidegger, at denne væren kun har sin *tilsynkomst* i noget værende (og en derpå følgende yderligere transcendent beståen), men tværtimod at, for så vidt vi skal begribe væren filosofisk, afkræver det Åndens Fænomenologis negative deduktion. Og denne negative deduktion resulterer i en forudsætningsløshed—qua ophævelsen af bevidsthedens modsætninger—dvs. et grundlag af uvished med hensyn til det 'værende', hvortil *væren* derfor må tænkes som en tilgang.⁴⁶ Så vi kan i en vis forstand med Hegel sige, kontra Heidegger, at væren (og dermed Logikken) ikke er noget uden og ud over det værende, men er den konstante form for forandring som den viser sig immanent i det værende selv. Og hermed er vi nået til det kritiske i Hegels udlægning af skinnet: hvis vi vedbliver at tænke væren som bestemt negation, behandler vi det som var det et værende (for at blive i Heideggers terminologi)—"som noget der allerede er bragt til bevidsthed"—og går dermed glip af tænkningens autonomi, dvs. førømtalte vished som sandhed. Tænkningen forbliver her på afstand af sig selv eller finder sig selv som noget der allerede, altid *er*, fremfor noget der frembringes eller præsteres hhv. Frembringer og præsterer. Det er nu først med refleksionsbestemmelserne, at væsenet aflægger sig umiddelbarheden og bliver formidling.

Refleksion

Hegel åbner refleksionslogikken med det følgende:

*"Essence is reflection, the movement of becoming and transition that remains within itself, wherein that which is distinguished is determined simply and solely as the negative in itself, as shine.—In the becoming of being, it is being which lies at the foundation of determinateness, and determinateness is reference to an other. Reflective movement is by contrast the other as negation in itself, a negation which has being only as self-referring."*⁴⁷

I værenskategorierne var det væren selv, som i kraft af sin egen 'andethed' udgjorde sin egen bestemthed; i Logikken er 'forudsætning' jo, som nævnt flere gange, illegitim. Men det skinnet har afsløret er, at væren ikke besad den umiddelbarhed—og ikke *kan* besidde selvsamme—hvormed Logikken tog sin begyndelse, eller sagt på en anden måde:

"In essence, therefore, the becoming, the reflective movement of essence, is the movement from nothing to nothing and thereby back to itself. Transition or becoming sublates itself in its transition; the other which comes to be in this transition is not the non-being of a being but the nothingness of a nothingness, and this, to be the negation of a nothingness, constitutes being."

I væsensbestemmelserne er der altså ikke nogen væren eller noget "eksisterende substrat", hvori refleksionen forekommer eller som refleksionerne kvalificerer, tværtimod må væsenet karakteriseres som en 'bevægelse fra intet til intet og dermed tilbage til sig selv'.

For at gøre dette postulat mere spiseligt, kan vi sammenholde Hegels udredning af den spekulative sætning i forordet til *Åndens Fænomenologi* og samtidigt genbesøge distinktionen mellem form og indhold, samt sandhed og korrekthed, som han ligger vægt på i forordet til *Logikken*. Med overgangen fra skinet til refleksion støder vi nemlig ind i ræsonnementets grænse. For denne tænkning hører det negative ikke med til indholdet af dens tænkning; når den har tænkt færdig, har den enten sluttet prædikatet sammen med subjektet eller det modsatte, og vender derefter tilbage i 'sit eget selv'—hinsides sagen selv, hvor den afventer et nyt indhold, der kan ræsonneres over. Hegel kalder denne bevægelse 'refleksion i et tomt jeg', som ikke kan omskabe sin negativitet til indhold.⁴⁸ Det er dermed selve definitionen på korrekthed. Et eksempel gives med "Gud er væren": her har vi i sætningsformen et subjekt og et prædikat og det er hensigten, at subjektet skal gives sin bestemmelse i og med prædikatet. Men det der sker er, alt efter Hegel, at vi i ræsonnementet vender tilbage til et kun *forestillet* subjekt for at forstå, hvordan prædikatet skal tilskrives det og dermed mister tænkningen sit faste, objektive fundament, som indholdet ellers var knyttet til.

Den begribende eller spekulative tænkning, derimod: "...fremtræder som den bevægelse, der er den tænkende opfattelse."⁴⁹ og som sætning viser den sig netop som "...væsenets ikke-derværende tilbagevenden i sig." Hvor ræsonnementet er en ren ydre erkendelse, baseret på allerede givne størrelser, medtænker den begribende tænkning dette givnes negativitet; først som en bestemt negation, men nu—siden dette viste sig også at indebære en givethed—som en bevægelse fra intet til intet, eller en "ikke-derværende tilbagevenden i sig." I denne bevægelse ser vi med større klarhed, på en gang: hvad det er for et sandhedsbegreb Hegel operer med, hvilket indhold (og form) han har i sinde og dermed hvad der menes med performativitet. Det skal vi udforske ved at kigge på de 3 refleksionsbestemmelser.

Sættende eller hævdeende refleksion

Bevægelsen fra intet til intet og tilbage igen minder i høj grad om den føromtalte sammenligning af sandhed og viden—af i-sig og i-sig for-os—som bevidstheden foretager i Åndens Fænomenologi; forskellen består i at Logikken tager udgangspunkt i uvished og førnævnte i noget givet—derfor er den dialektiske progression i de 2 værker også forskellig.

I det første viser progressionen sig ved, at bevidstheden hele tiden lider under et tab af sig selv i mødet med verden—med en derpå følgende opløsning af bevidsthedsstrukturen og filosofisk "tilføjelse"; i det sidste viser den sig ved, at det uvisse konsekvent subtraheres—med en derpå følgende 'negativ bestemmelse' i kraft af denne subtraktion: i en vis forstand er Logikken derfor apofatisk i sin fremgangsmåde. I den sættende refleksion behandler Hegel eksplicit, hvordan vi skal tænke om forudsætning forudsætningsløst, dvs. i Hegels ord: refleksion som absolut enhed af væren-i-sig og 'ikke-væren-i-sig':

*"Reflection is at first the movement of the nothing to the nothing, and thus negation coinciding with itself. This self-coinciding is in general simple equality with itself, immediacy. But this falling together is not the transition of negation into equality as into a **being other than it**; reflection is transition rather, as the sublation of transition, for it is the immediate falling together of the negative with itself."*⁵⁰

I refleksionens bevægelse fra intet til intet og tilbage igen, dvs. i sammenfaldet med sig selv, kan det se ud til, at negationen bliver til en væren, der står som et *umiddelbart andet* til denne bevægelse. At tænke sådan ville imidlertid være en fejl. Den umiddelbarhed som ser ud til at falde udenfor refleksionens bevægelse, er ikke en lighed refleksionen har til noget andet, men er en lighed den har med sig selv⁵¹; og siden refleksionen er gennemført negativ, er det en selv-negerende lighed, dvs. en ophævelse af den umiddelbarhed, som kun *tilsyneladende* var der til at starte med. Navnet Hegel giver til denne tilbagevendende bevægelse er 'sathed' (Gesetzsein).

Det er helt afgørende for Logikkens forudsætningsløshed, at vi forstår hvor gennemgribende denne måde at tænke på er. Hegel hævder på dette punkt i den logiske undersøgelse, at den umiddelbare væren, som vi så ud til at begynde med, kun får sin umiddelbare karakter i kraft af den bevægelse, hvormed et intet vender tilbage til sig selv. Umiddelbarhed *er* derfor kun som en 'tilbagevenden'—det er mao. en 'sat' umiddelbarhed. Men siden der intet er at vende tilbage til, er refleksionen samtidigt en 'sætten':

"It is a positing, inasmuch as it is immediacy as a turning back; that is to say, there is not an other beforehand, one either from which or to which it would turn back; it is, therefore, only as a turning back or as the negative of itself."⁵²

Ydermere er refleksionen—som denne sætten—en umiddelbar sætten, dvs. den er på én gang ophævelsen af den intethed, hvormed den lod til at begynde (sathed) og den intethed, som den lader til at vende tilbage til: Hegel beskriver derfor 'sætten' som negationen af det negative, forstået som negativt. Det er derfor en gennemført formidlet umiddelbarhed og i denne form er refleksion i virkeligheden 'forudsætning':

*"Or immediacy is as a turning back only the negative of itself, just this, not to be immediacy; but reflection is the sublation of the negative of itself, coincidence with itself; it therefore sublates its positing, and inasmuch as it is in its positing the sublation of positing, it is **presupposing**...Immediacy comes on the scene simply and solely as a turning back and is that negative which is the **semblance of a beginning, the beginning which the return negates.**"*

Forudsætning er med andre ord ophævelsen af sætten, dvs. den bevægelse som på én gang er den satte intethed som begyndelse og intethed i tilbagevenden, eller som Hegel paradoksalt formulerer det: "It is only by virtue of the sublation of its equality with itself that essence is equality with itself." At forstå forudsætning som selve ophævelsen-af-forudsætning, er til gengæld den eneste måde vi kan forstå væsenet på, hvis vi skal være tro mod dets egen ikke-umiddelbare, negative karakter. Så for at sammenfatte: det intet, hvorfra bevægelsen lader til at begynde, sættes i og med selve refleksionen som noget, der kommer før bevægelsen selv, det er kun *skinnet* af en begyndelse, som ophæves i tilbagevendelsen. Eller for at relatere det til førnævnte form og indholdsdikotomi: indholdet 'lader' kun til at være formløst, og er dermed kun *tilsyneladende* noget, der står i et ydre forhold til formen—i virkeligheden er det formen selv, som er 'skinnet'⁵³ af et indhold, men derfor også skinnet af noget der falder udenfor dette skin. Her er vi nået til resultatet af den logiske udvikling i refleksionen i den absolutte forstand, som Hegel har fremstillet det i den 'sættende' refleksion: absolut, fordi vi her har at gøre med væsenet i dets rene, "indre refleksion". Men vi har også set, at væsenet er gennemført ikke-umiddelbart, derfor må også absolut refleksion i sig selv være en negativ bestemmelse; Hegel skriver, at: "...the transcending of the immediate is the arriving at the

immediate.”⁵⁴ Men det er, qua foregående bevægelser, en distinkt *forudsat umiddelbarhed*, et 'skin af noget, der falder udenfor dette skin'; vi har med andre ord, indtil nu, haft det forkerte begreb om umiddelbarhed. Med opkomsten af forudsat umiddelbarhed derimod overgår vi til ekstern refleksion, eller vi 'ankommer hvor vi begyndte, for at lære det at kende for første gang'.⁵⁵

Ekstern refleksion

Igennem analysen af væsenslogikkens refleksioner, har jeg ladet distinktionen mellem verden som bestående af ting, og verden som forum for handling, stå forholdsvis ubehandlet; ydermere har jeg endnu ikke eksplicit relateret mit postulat, at Logikken er en tilgang til det uvisse, til begrebet om performativitet. Det der midlertidigt er ved at udfolde sig i Logikken, er en idé om, hvordan man kan begå sig filosofisk uden forudsætninger: denne filosofiske fremstilling, uagtet dens tilsyneladende og udelukkende semantiske værdi, har praktiske konsekvenser, som vi efter afslutningen af den eksterne refleksion er i stand til at behandle. Igennem analysen af væsenslogikken har det set ud til, at det eneste indhold der kan tilskrives sandhedsværdi, er de negative bestemmelser, som væsenet har 'i sit indre', hvorfor så det?

Idet vi i logik, alt efter Hegel, ikke kan antage, forudsætte eller på anden måde bestemme noget, som liggende til grund for undersøgelsen, kan det undersøgte indhold kun forstås som denne mangel, dvs. som den negativitet vi ender ud med efter Åndens Fænomenologi. Indholdet kan derfor også siges at have sin egen form, for så vidt negativiteten er væsenets egen negativitet, eller m.a.o. dets selvbestemte selvforhold. Men vi har også lige set, at denne forudsætningsløshed leder til en forudsat umiddelbarhed, som væsenet selv sætter som faldende udenfor væsenet selv. Derfor kan det ikke være rigtigt, at væsenet kun er sandt i sit "indre"; det kan ikke engang være sandt at væsenet kun har sit "indre" i sig selv:

*"External reflection thus presupposes a being, at first not in the sense that its immediacy is only positedness or moment, but in the sense rather that this immediacy refers to itself and the determinateness is only as moment."*⁵⁶

Ekstern refleksion er altså i stand til at "finde" en umiddelbarhed, som ikke er sat af refleksionen selv, men som kun "refererer til sig selv", netop fordi, som vi så, forudsætningen skal tænkes som ophævelsen af sig selv som forudsættende: det er på denne måde, og denne

måde alene, at umiddelbarhed kan tænkes at være 'uafhængig' af væsenet. For så vidt væsenet er aktivt i og med denne forudsætning, dvs. som en sætten, falder det sammen med den umiddelbarhed, der falder udenfor væsenet selv. Grunden herfor er, at den fundne umiddelbarhed—det der kan tænkes at være eksternt til væsenet selv—jo også er en negation af refleksionen, og dermed en negation *i* refleksionen selv—derfor kan Hegel slutteligt hævde, at:

*"It thus transpires that external reflection is not external but is just as much the immanent reflection of immediacy itself; or that the result of positing reflection is essence existing in and for itself. External reflection is thus determining reflection."*⁵⁷

Væsenet er således på én gang den immanente refleksion af umiddelbarheden i sig selv og bestemmelsen af denne umiddelbarhed i kraft af den negativitet, der er så gennemført negativ, at den ikke er lig sig selv.⁵⁸ Her slutter min præsentation af væsenslogikken, men det er værd at nævne, at det er denne forening, som senere viser sig i skikkelse af identitet, forskel, kausalitet osv.,—men til mit formål rækker ovenstående resultat.

Hegels performativitet

Det er altså i og med den bestemmende refleksion kommet for dagen, at umiddelbarheden selv skal forstås som den immanente refleksion, der ellers lod til at stå som dens modsætning. Væsenslogikken kan overordnet forstås som "selvbestemmelse i kraft af den anden"—ikke som i værenslogikken, hvor den anden i virkeligheden var væren selv—men som en anden *tout court*. Det kunne nu se ud til, at vi blot rykker problemet med bestemmelsen af dette andet foran i undersøgelsen, indtil vi til slut må overgive os og acceptere, at:

*"...logic's purity has been bought at a great price. It means that logic as the domain of pure thought can have, as such, no extension beyond itself."*⁵⁹

Jeg har igennem indledningen stillet nogle krav til, hvad en performativ læsning af Hegel skal bestå i. For overblikkets skyld vil jeg først sammenfatte disse krav for dernæst at vurdere, ved at sammenholde min præsentation af væsenslogikken, hvorvidt og i hvilken forstand Hegels Logik kan og skal forstås performativt, samt hvad det har af betydning for filosofien.

Først og fremmest opstiller Hegel jo selv rammebetingelserne for Logikken: den er ikke instruktion i hvordan vi tænker korrekt, dvs. formallogik, men er en undersøgelse af det indhold, som skabes i sin egen refleksion, noget han ækvivalerer med sandhed. Vi kan forestille os forskellen på korrekthed og sandhed som følger: korrekthed er at følge allerede satte koordinater; sandhed er at sætte og følge koordinater. Og hermed er vi inde i problemet, hvortil en performativ læsning af Hegels Logik er svaret. For hvordan sættes disse koordinater hvis ikke med udgangspunkt i noget, der ligger ud over Logikken selv? Og hvad er det vi afslører, hvis disse koordinater vises ikke at kræve noget ud over Logikken?

I Åndens Fænomenologi er Hegel orienteret mod erfaringen: her følges koordinatet som allerede er sat i kraft af bevidsthedens immanente modsætning til genstanden—men i den absolutte viden, når bevidsthedens genstand bliver den selv, opløses hele strukturen og filosofien kan altså ikke funderes på noget gennem erfaringen *bestemt*. Hvis Logikken var en genspejling af hvad der allerede foregår i Åndens Fænomenologi, blot oversat til et andet sprog, ville den kun "lære fugle at flyve"—men Logik starter netop umiddelbart og ubestemt, og er derfor en aktivitet rettet mod det uvisse, fremfor mod noget givet. Min indvending mod William Makers anklage—at logikkens angivelige renhed ikke rækker forbi sig selv—er derfor, at han ikke formår at tage uvisheden seriøst.

På samme måde som Åndens Fænomenologis anvendelighed ikke neutraliseres, blot fordi dens resultat er et begreb om "absolut viden", finder Logikken ikke først sin anvendelse i en "absolut idé": som om der bag al uvished gemte sig en endegyldig sandhed, i vis lys afsløringen af Logikkens formål endelig fandt sted—virkeligheden besidder i sig selv en uvished, ligesom den i sig selv viser sig som en modsætning mellem bevidsthed og genstand. Men er det så ikke at give køb på den "hele Hegel", jeg ellers bød ind på i indledningen? Og hvad bliver der af omtalte rationalitetsparadigme? Alt efter Hegel ville det være en fejl at antage, at filosofiske undersøgelser resulterer i en synoptisk samling, som tager sig af det, "det filosofiske bevis" ellers selv skal stå for⁶⁰; langt hellere skal rationaliteten forstås performativt, og selvom jeg ikke her kan give mig i kast med Hegels systematik, kan jeg trods alt vise, hvordan væsenslogikken specifikt lever op til dette krav.

Først og fremmest kan vi med bestemmende refleksion konstatere, at umiddelbarhedens immanente refleksion ikke er noget ud over den formidling, vi har fulgt *in medias res* fra skinnet og frem; hvis vi accepterer Hegels redegørelse (og min sammenfatning af den), står vi

derfor med indhold og form i forening og således, ifølge Hegel, en sandhed. Tilmed en sandhed som er opstået uden relation—i hvad end form en sådan relation kan tænkes at have—til noget bestemt værende. Set i forhold til distinktionen mellem verden som bestående af ting og som forum for handling, er formidlingen ”i-sig” et træk ved sidstnævnte. Det betyder ikke at vi dermed har hypotaseret verden som forum for handling og indlejret den som et alternativt ”værende”, i en verden bestående af ting; men vi har vist at det er muligt at sætte koordinater fra en radikal, uvis position.

Det har vi gjort ved at vise, hvordan vi skal tænke om umiddelbarhedens immanente refleksion; ikke som noget, der forbliver konstant i sin eksistens, men som en konstant form for forandring. Ydermere er det jo et træk ved Logikken, at det bestemte er fratrukket, derfor relaterer den sig kun til uvisheden—eller dens ”substrat” er ubestemt—derfor er resultatet, som det er fremkommet i den bestemmende refleksion, noget der er skabt, og kun består, i kraft af den logiske undersøgelse, dvs. sig selv.

Én ting er hvad der foregår på logikkens implicite, tekstuelle niveau, hvilket kun kan beskrives som en skildring af den konstante form for forandring, som den er i sig selv: på dette niveau giver det ikke mening at gøre ophold ved den bestemmende refleksion—eller at gøre ophold overhovedet. Noget andet er til gengæld hvad teksten egentlig indebærer af lærdom, dvs. hvad dens faktiske eksplicitering består i for læseren, når det medgives, at det bestemte er fratrukket—dvs., som nævnt i indledningen, hvordan logikken er bundet til noget eksternt på trods af sin rene væsentlighed. Til det siger Hegel selv følgende:

“...he who first comes to this science, at first finds in logic an isolated system of abstractions which, confined to itself, does not reach over to embrace other forms of cognition...But...thought thereby gains self-subsistence and independence.”⁶¹

Som læser eller medtænker af Logikken er man jo på en måde stillet overfor kravet om selv at fralægge sig sin ”bestemthed”—*in casu* sin idiosynkratiske opfattelse af, hvad filosofiens væsen egentlig er—og lade sig nedsænke i, og flyde over med, bevægelserne som de forekommer i selve værket. Forstået bogstaveligt ville målet med læsningen her være en isomorfi mellem læser og værk, sådan at det højeste opnåelige bestod i at slå op på første side og lukke i efter den sidste, med en efterfølgende dogmatisk recitation af dette ’åbenbarede, hellige skrift’.

Selvom det er meget nemt at lade sig forføre af denne konklusion, mener jeg det ville være en fejl. Tidligere sammenlignede jeg Hegel og Heideggers tanker om, hvordan væren som sådan skal forstås, og gjorde gældende, at forskellen mellem dem kan koges ned til en uenighed om denne værens immanens hhv. transcendens. Siden værensstruktur altid, for Heidegger, går forud for tænkningen, er det filosofiens lod at *overgive* sig til uvisheden, så væren dermed får mulighed for at komme til syne (som noget tildækket)—filosofiens lod er her at 'bestemme' væren som det, der forbliver konstant i sin eksistens, dvs. som grunden, hvori sandheden åbenbarer sig. For Hegel er filosofiens rolle meget mere dramatisk; her er der ikke noget på forhånd givet, som filosofien kan opnå ved at overgive sig til uvisheden.

I filosofien, som Hegel tænker den, *er* der kun noget, for så vidt der er *gjort* noget; der *bliver* kun noget, for så vidt der *gøres* noget. Theodor Adornos eksempel fra "The actuality of Philosophy", illustrerer perfekt denne pointe:

"...the riddle's answer was not the "meaning" of the riddle in the sense that both could exist at the same time. The answer was contained within the riddle, and the riddle portrayed only its own appearance and contained the answer within itself as intention. Far more the answer stands in strict antithesis to the riddle, needs to be constructed out of the riddle's elements, and destroys the riddle, which is not meaningful, but meaningless, as soon as the answer is decisively given to it...The interpretation of given reality and its abolition are connected to each other, not, of course, in the sense that reality is negated in the concept, but that out of the construction of a configuration of reality the demand for its (reality's) real change always follows promptly. The change-causing gesture of the riddle's process—not its mere resolution as such—provides the image of resolutions."⁶²

Det væsenslogikken specifikt har vist er, at umiddelbarheden ikke kan antages at være noget uden dens formidling: refleksionen er, med andre ord, aktivt tilstede i konstitutionen af hvad vi, nu i en mere ordret forståelse, kan kalde det 'givne' (noget *vi* overdrager til noget andet). Det resulterer, som vi har set, ikke i et egenrådigt subjekt—idet umiddelbarheden lige så vel er noget 'fundet'—men Hegel formaner os i stedet at forstå filosofien som en art opofrelse og genløsning: vi må efterlade vores fasttømrede idé om, at væren er konstant i sin eksistens og identificere væren med og som den konstante form for forandring—heri består Logikkens performative relation til det uvisse.

Konklusion

Først og fremmest har jeg i løbet af dette speciale haft til hensigt at fortolke Hegel som en performativ tænkere og som en tænkere af det rationelle i kraft af det performative. Dertil opstillede jeg nogle hensyn, som på én gang skulle medvirke til at rammesætte fortolkningen, samt oplyses i kraft af den.

Til såvel relationen mellem Åndens Fænomenologi og Logikken; det affødte, asymmetriske forhold mellem passivitet og aktivitet (dvs. synoptisme og performativitet); samt nødvendigheden i at medtænke uvisheden, kan jeg ikke lade være med at tænke på følgende vers fra biblen: "Således står der også skrevet: Det første menneske Adam, blev til en levende sjæl. Den sidste Adam blev til en levendegørende ånd."⁶³ Det rationalitetsparadigme jeg i indledningen formodede gemte sig i Hegel, ser for mig ud til at være sammenfattet i verset fra 1. Korintherbrev. Det er en rationalitet som tager alle 3 hensyn:

Begrebet ånd er, fra Logikkens synspunkt, noget der først er blevet til i og med Fænomenologiens ophævelse af subjekt-objekt dikotomien; Logikken er efterfølgende det, der besjæler denne ånd, dens levendegørende væsen; dens gerning. Den levende sjæl er passiv for så vidt den *er* tilblevet—heri består det synoptiske—den levendegørende ånd er aktiv, for så vidt den besjæler—heri består det performative. Uvisheden dækker over både uvished med hensyn til hvad det "levendegørende" i sig selv består i, og uvished med hensyn til hvad der skal "levendegøres".

Jeg tilknyttede også hensynene 3 spørgsmål, som ville finde besvarelse i og med fortolkningen: til spørgsmålet vedr. indhold og form i Logikken kan vi sige, at deres sammenfald er lig "besjæling". Logikken er først og fremmest et forsøg på at fremstille, hvad denne besjæling består i "i-sig". Eller sagt på en anden måde: hvordan vi skal tænke 'den konstante form for forandring' som sådan, dvs. væren befriet for det værende, eller verden som forum for handling. Denne verden strækker sig, som William Maker også postulerer, ikke direkte ind i virkeligheden, men er den immanente, konstitutive proces i det "givne", som ikke selv kommer til udtryk som noget værende—således det levendegørende i sig selv.

For igen at illustrere med et eksempel fra biblen, hvordan vi må forstå hvad der skal levendegøres, kan vi overveje fortællingen om Noah og syndfloden; hvorfor blev der oversvømmelse? Var det blot arbitrært givet at det skulle være sådan, eller blev det sådan, fordi menneskene undlod at bygge høje nok dæmninger? Som jeg læser Hegel er svaret det sidste: i verden som forum for handling er tingene kun det de er, for så vidt vi har gjort noget,

eller undladt at gøre noget. Det vi kan bruge Logikken til, og det Hegels nye rationalitetsparadigme indebærer, er en rekonstruktion af filosofien i termer, som formår at udtrykke hvordan mennesket er medbestemmende i verden.

¹ **Horstmann, Rolf-Peter**—“What is Hegel’s Legacy and What Should We Do With It?” Blackwell Publishers,

² Mao.: I forhold til refleksionsbestemmelserne og deres analyse: afsnittet er væsentligt fordi det er den logiske gennemarbejdelse af den kantianske skepsis ved koblingspunktet mellem begrebet og virkeligheden, det er stadiet vi må passere for at komme til begrebet som er den eksplicite performative filosofi. Følgelig kan vi om væsenslogikken sige, at det er den implicite, performative filosofi. Hvorfor det er en rimelig beskrivelse vil vise sig i løbet af analysen.

³ **Kierkegaard, Søren**—“Afluttende uvidenskabeligt efterskrift” s. 279:

“Dersom Hegel havde udgivet sin Logik under Titlen: den rene Tænken, udgivet den uden Forfatternavn, uden Aarstal, uden Forord, uden Noter, uden docerende Selvmodsigelse, uden forstyrrende Forklaring i Forhold til hvad der kun kunde forklare sig selv, udgivet den som et Sidestykke til Naturlydene paa Ceylon: den rene Tænkens egne Bevægelser: det havde været græsk handlet. Saaledes vilde en Græker have gjort, hvis han havde faaet den Idee. Indholdets Reduplikation i Formen er det Kunstneriske, og især gjelder det om at afholde sig fra alle Ytringer om det Samme i en uadæqvate Form. Nu gjør Logiken med dens samtlige Noter et lige saa snurrligt Indtryk som hvis en Mand vilde forevise et Himmelbrev, og saa endog lod Klatpapiret ligge inde i, hvilket kun altfor tydeligt angav, at Himmelbrevet var blevet til paa Jorden. – At polemisere i et saadant Værk i Noter mod den og den Navngivne, at meddele veiledende Vink, hvad vil det sige? Det vil sige, at forraade, at der er en Tænkende, der tænker den rene Tænken, en Tænkende, der taler med »i Tankens egne Bevægelser«, og vel endog taler til en anden Tænkende, med hvem han altsaa vil indlade sig. Men er der en Tænkende, som tænker den rene Tænken, saa bemægtiger i samme Øieblik den hele græske Dialektik samt Existents-Dialektikens Sikkerheds-Politie sig hans Person og faar ham fat i Skjødene, dog ikke i Qvalitet af Tilhænger, men for at faae at vide, hvorledes han bærer sig ad med at forholde sig til den rene Tænken, og i samme Øieblik er Trylleriet forsvundet. Man prøve blot at sætte Socrates til; ved Hjælp af Noterne kommer han Hegel strax paa Livet, og ikke vant til at lade sig fjerne ved den Forsikkring at Alt bliver tydeligt ved Slutningen, han som end ikke tillod at tale sammenhængende i fem Minutter, end sige da et sammenhængende Foredrag gennem sytten Bind, vil han af alle Kræfter holde igjen – bare for at drille Hegel.”

⁴ **Chia, Robert og Tsoukas, Haridimos**—“On Organizational Becoming: Rethinking Organizational Change.” s. 571-572. Organizational Science 2002.

⁵ Dette udgangspunkt minder meget om det Wilfrid Sellars afslutningsvis tager i “Philosophy and the Scientific Image of Man”, hvor han bebuder en *sammenslutning*, ikke en forening, af det videnskabelige og “manifeste” billede af verden:

“Thus the conceptual framework of persons is not something that needs to be reconciled with the scientific image, but rather something to be joined to it. Thus, to complete the scientific image we need to enrich it not with more ways of saying what is the case, but with the language of community and individual intentions, so that by construing the actions we intend to do and the circumstances in which we intend to do them in scientific terms, we directly relate the world as conceived by scientific theory to our purposes, and make it our world and no longer an alien appendage to the world in which we do our living.”—Fra “Science, perception and reality”, p. 40, Ridgeview 1991.

Forskellen består i hvor afgørende betydning man tillægger de forandringer, der forekommer i den situerede, levede praksis, og hvor stort et forklaringspotentiale man pålægger den synoptiske samling at levere. Sellars mener kun at sammenslutningen kan finde sted i vores forestilling (indtil videre), og derfor læser jeg ham som sympatisk indstillet overfor projektet. Min egen formodning er at ethvert forsøg er dømt til at fejle, hvis ikke vi medtænker det uvisse.

-
- ⁶ **Hegel, G.W.F.** *The Science of Logic*, preface to the first edition pp. 8-10. Translated and edited by George di Giovanni. Cambridge University Press, 2015.
- ⁷ **Taleb, Nassim Nicholas**—*Antifragile: things that gain from disorder*” pp. 194-196. Random House, 2012
- ⁸ **Piaget, Jean**—*“The Construction of Reality in the Child”* pp. 354-55. Routledge, 1954.
- ⁹ *Logic* p. 16.
- ¹⁰ Det er denne måde at betragte form og indhold på, som giver refleksion og væsenslogikken generelt deres karakteristiske bestemmelser. Hvorom mere senere.
- ¹¹ Hvad denne forskel nærmere består i vil fremgå af analysen af Logikken, hvor jeg også kommer ind på Hegels ’spekulative sætning’.
- ¹² Jeg vil primært fokusere på s. 336-353 af George di Giovannis engelske oversættelse af den ”store logik”, dvs. kapitlet der har at gøre med ’Væsenet som refleksion i-sig’, som dækker over: ’skin’, ’sættende refleksion’, ’ekstern refleksion’ og ’bestemmende refleksion’.
- ¹³ **Brandom, Robert**—*“A spirit of trust: a semantic reading of Hegel’s Phenomenology”* s. 144. Uudgivet publikation, hentet fra hans hjemmeside: http://www.pitt.edu/~brandom/spirit_of_trust_2014.html
- ¹⁴ *Logic*, p. 28.
- ¹⁵ Ibid. P. 29.
- ¹⁶ Selvom man selvfølgelig på en vis måde kan betragte bevidsthedens viden om genstanden, for så vidt den bæres med til den ny erfaring som immanent sandhedskriterium, og således i denne forstand kommer før den efterfølgende erfaring, som ”a priorisk”. I det fald kan man med en vis ret kalde en sådan erfaring en ”transcendens i immanensen”, men der er ikke tale om en Kantiansk transcendental kategori.
- ¹⁷ **Hegel, G.W.F.**—*“Åndens Fænomenologi”* s. 64-65. På dansk ved Claus Bratt Østeraard, Gyldendal, 2010.
- ¹⁸ Se også f.eks. **Houlgate, Stephen**—*“Hegel’s Phenomenology of Spirit”* p. 29-30. Bloomsbury, 2013; **Maker, William**—*“Philosophy without foundations: rethinking Hegel”*, p. 110-111 og fodnote 37 til kapitel 5. State University of New York Press, 1994.
- ¹⁹ Jeg følger William Makers definition idet der ved ’foundationalism’ forstås argumenter af f.eks. Aristoteles regrestype, som antager at betingelserne for vores viden må være universelle og uforanderlige, at de må være tilstede for bevidstheden på en **bestemt** måde og at bevidstheden af denne grund kan reflektere over dem og etablere deres legitimitet.
- ²⁰ **Maker, William**—*“Philosophy without foundations: rethinking Hegel”*, p. 14.
- ²¹ Hvordan Logikken håndterer den medfølgende, men kun tilsyneladende, ”manglende friktion”, er et spørgsmål jeg vil besvare i det fortløbende.
- ²² *Philosophy without foundations*, p. 76.
- ²³ Ibid. P. 64.
- ²⁴ Ibid. P. 90.
- ²⁵ Se også *Logic*, p. 46d-47ff.
- ²⁶ Hegel gør sig med andre ord ikke skyldig i Wilfrid Sellars anklage, at han kun har viklet sig fri af én slags ’givethed’ (se ”Empiricism and the Philosophy of Mind”, p. 127 også fra antologien ”Science, Perception and Reality”), hvorom mere i analysen.
- ²⁷ <https://www.merriam-webster.com/medical/iatrogenesis>
- ²⁸ En bestemt filosofi har ydermere den risiko, at den i sin ensidighed bliver ideologisk. Hvorom mere senere.
- ²⁹ *Logic*, p. 49.
- ³⁰ Ibid. P. 18.
- ³¹ Det er et godt spørgsmål, hvordan denne tilgang til uvished relaterer sig til form og indhold, det er et problem jeg vil angribe i det fortløbende og selve analysen.
- ³² **Peterson, Jordan b.**—*“Maps of meaning: the architecture of belief”*, p. Xxi. Routledge, 1999.

³³ **Dewey, John**—*“Reconstruction in Philosophy; the scientific factor in reconstruction of philosophy”*, p. 61. Henry Holt and Company, 1920.

³⁴ *Logic* p. 66.

³⁵ *Ibid.* P. 337.

³⁶ Hegel gør også opmærksom på at vi her har at gøre med en 'erindringens logik', men at det er en 'tidløs erindring', immanent i væren selv. Jf. fodnote 35.

³⁷ *Ibid.* P. 338.

³⁸ *Logic*, p. 341.

³⁹ **Houlgate, Stephen**—*“Essence, Reflexion, and Immediacy in Hegel's Science of Logic”*, p. 3. Fra antologien: A companion to Hegel. Blackwell companions to philosophy (No.48). Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 139-158.

⁴⁰ Appearance eller "erscheinung".

⁴¹ *Logic*, p. 343.

⁴² For Hegels kritik af Kants manglende deduktion af kategorierne, se: **Houlgate, Stephen**—*“The opening of Hegel's Logic: from being to infinity”*, p. 16-23. Purdue University Press, 2006.

⁴³ *Ibid.* P. 344.

⁴⁴ Det er jo ikke nødvendigvis sådan, at en begyndelse kan forstås på sine egne vilkår—den kommer ofte bagefter, mod slutningen—det betyder midlertidigt heller ikke, at begyndelsen først er når den er forstået på andre vilkår end sine egne, begge dele kan dog lade sig gøre. F.eks. hører man tit sagt om maj 1968, at det var begyndelsen på noget, men at de efterfølgende år viste at det i virkeligheden var begyndelsen på slutningen for 'rødflags' socialisme. Det ændrer dog ikke på, at det faktisk var en begyndelse, kun på hvad begyndelsen egentlig var.

⁴⁵ **Heidegger, Martin**—*“Væren og intet”* s. 59. På dansk ved Christian Rud Skovgaard, forlaget Klim, 2007.

⁴⁶ En anden måde at tænke om denne forskel på er som x og $f(x)$: hvis resultatet af Åndens Fænomenologi er, at vi ikke kan bestemme udgangspunktet for filosofisk videnskab (x), kan vi dog stadig starte med denne ubestemthed—ikke som noget 'andet' end det bestemte, det ville igen være at starte med et bestemt udgangspunkt—som en slags eksponering for x , dvs. $f(x)$.

⁴⁷ *Logic*, p. 345.

⁴⁸ **Hegel, G.W.F.**—*“Åndens Fænomenologi”* s. 43.

⁴⁹ *Ibid.* S. 44.

⁵⁰ *Logic*, p. 346-347.

⁵¹ Jf. ovenfor nævnte sammenligning med *i-sig* og *i-sig for-os* i Åndens Fænomenologi: i denne model for bevidstheden var det jo heller ikke *i-siget*, der ændrede sig, men *i-siget for-os*, dvs. vores viden om genstanden. I Logikken undersøges *selve* den form, som denne forandring tager for så vidt den kan tænkes *i-sig*; det som Hegel kalder "vor tilføjelse".

⁵² *Logic*, p. 347.

⁵³ Den danske oversættelse af 'semblance', der falder først for, er 'antydning', som i virkeligheden på ret god vis fremstiller Hegels pointe her. Jeg har dog valgt 'skin' for at være konsekvent med den engelske oversættelse.

⁵⁴ *Logic*, p. 348.

⁵⁵ Fra **T.S. Elliotts** "Little Gidding":
*"We shall not cease from exploration
And the end of all our exploring
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.*

*Through the unknown, unremembered gate
When the last of earth left to discover
Is that which was the beginning;*

*At the source of the longest river
The voice of the hidden waterfall
And the children in the apple-tree."*

⁵⁶ *Logic*, p. 349.

⁵⁷ *Ibid*, p. 350.

⁵⁸ Jf. også *Åndens Fænomenologi* s. 30: "Men for det første indeholder den filosofiske erkendelse både det derværende og væsenet...for det andet forener den filosofiske erkendelse begge disse særskilte bevægelser. Substansens indre opståen, eller dens tilblivelse, er en udelt overgang i det ydre eller i det derværende, være for det andet; og omvendt er tilblivelsen af det derværende også en tilbagetrækning i væsenet."

⁵⁹ "Philosophy without foundations", p. 114.

⁶⁰ Jf. også forordet til *Åndens Fænomenologi* s. 12, hvor det absolutte betegnes en "monokrom formalisme."

⁶¹ *Logic*, p. 37.

⁶² **Adorno, Theodor**—"*The Actuality of Philosophy*", p. 129. Telos Press, 1977.

⁶³1. Korintherbrev 15:45. Se også Romerbrevet 5:19 og 1. Mosebog 2:7.